

РОЗДІЛ 5. РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ
І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКАУПРАВЛІННЯ ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНОЮ
КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЮ РЕГІОНУMANAGEMENT OF ECOLOGICAL-ECONOMIC
COMPETITIVENESS OF THE REGION

У статті розглянуто механізм формування та використання еколого-економічної конкурентоспроможності у взаємозв'язку з технологіями управління. Зазначено, що механізми управління охоплюють, зокрема, стратегію еколого-економічного розвитку. Узагальнено причини мінливості еколого-економічних процесів та запропоновано їхню класифікацію. Виокремлено пріоритетні напрями еколого-економічної конкурентоспроможності регіонів, до яких зараховано екологічну культуру й освіту.

Ключові слова: регіон, управління еколого-економічною конкурентоспроможністю регіону, інструменти управління еколого-економічною конкурентоспроможністю, еколого-економічна культура, технології управління.

В статье рассмотрен механизм формирования и использования эколого-экономической конкурентоспособности во взаимосвязи с технологиями управления. Отмечено, что механизмы управления включают, в частности, стратегию эколого-экономического развития. Обобщены причины изменчивости эколого-экономических процессов и предложена их классификация. Выделены

приоритетные направления эколого-экономической конкурентоспособности регионов, к которым отнесены экологическая культура и образование.

Ключевые слова: регион, управление эколого-экономической конкурентоспособностью региона, инструменты управления эколого-экономической конкурентоспособностью, эколого-экономическая культура, технологии управления.

In the article the mechanism of formation and use of ecological-economic competitiveness in the connection with management technologies is considered. It is noted that management mechanisms include, in particular, the strategy of ecological and economic development. The reasons of the variability of ecological-economic processes are generalized and their classification is proposed. The priority directions of the ecological and economic competitiveness of regions, which include ecological culture and education, are identified.

Key words: region, ecology-economic competitiveness of the region management, ecological-economic competitiveness management tools, ecological-economic culture, management technologies.

УДК 332.1:330.15

Андрусак Н.О.

к.е.н., доцент кафедри економіки підприємства, обліку і аудиту Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

Постановка проблеми. Дослідження світового досвіду у частині управління еколого-економічною конкурентоспроможністю регіонів за допомогою аналізу, систематизації, використання новітніх наукових підходів та визначення пріоритетів і напрямів еколого-економічної політики допоможе визначити компромісні шляхи розв'язання екологічних проблем та мінімізувати їхній вплив на еколого-економічну конкурентоспроможність регіонів.

Деякою мірою теоретичні й практичні засади управління еколого-економічного розвитку на національному та регіональному рівнях висвітлено в дослідженнях вітчизняних і зарубіжних учених, зокрема, проаналізовано конфлікти екологічних та економічних інтересів, важелі впливу на складні системи, пріоритетність екологічних стандартів перед економічною вигодою, формування та обґрунтування еколого-економічних механізмів регулювання. На рівні регіонів, де реалізується економічний розвиток, використовують природні ресурси, вибір і обґрунтування управлінських складників є складним через регіональну специфіку та систему відмінностей територіального розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Вітчизняні науковці В. Григорків, Б. Данилишин, М. Долішній, С. Дорогунцов, З. Герасимчук, В. Кравців, Л. Масловська, В. Шевчук висвітлювали організацію управління екологічним та економічним розвитком на рівні суб'єктів та галузей господарювання. Зарубіжні вчені К. Боулдінг, Г. Дейлі, Р. Коуз, У. Каттон, В. Леонт'єв, Д. Л. Медоуз, Д. Х. Медоуз, М. Месарович, А. Пігу, Д. Форд, Дж. Форрестер дослідили методологію регіонального аналізу, соціальний складник екологічних конфліктів, економічний добробут та ін. Водночас управлінські технології еколого-економічної конкурентоспроможності за умов забезпечення збалансованого розвитку еколого-економічних систем потребують подальшого доопрацювання та аналізу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для регіонів України питання формування засад управління еколого-економічною конкурентоспроможністю є дуже актуальним і водночас винятково специфічним, оскільки вимагає проведення фундаментальних досліджень усіх аспектів цієї проблеми. В успішному втіленні засад еколого-

економічної конкурентоспроможності велику роль відіграє те, наскільки органічно ці засади поєднуються із регіональним чинником, що стає принципово важливим для регіонів такої диверсифікованої в екологічному, економічному, демографічному аспектах держави, як Україна.

Розвиток економіки регіонів у світі, формування економічних механізмів та інструментів на рівні локальних територій свідчить про необхідність врахування в побудові механізму управління еколого-економічною конкурентоспроможністю регіону в Україні передумов її формування, впливу зовнішніх і внутрішніх чинників, а також цілей її використання.

На рис. 1 відображено сформований автором механізм формування та використання еколого-

економічної конкурентоспроможності регіону у логічному взаємозв'язку з відповідним напрямом управління.

Важливим інструментом еколого-економічної конкурентоспроможності у світі є еколого-економічна культура як наслідок соціалізації еколого-економічних відносин та невід'ємна їх частина. Еколого-економічна культура суб'єктів економіки являє собою складне соціально-духовне утворення особистості, що охоплює сукупність засобів та механізмів діяльності, спрямованих на регуляцію системи еколого-економічних відносин. Еколого-економічна культура як частина загальнолюдської культури має сприяти соціально-духовній реалізації особистості, тому її необхідно спрямувати на побудову соціально

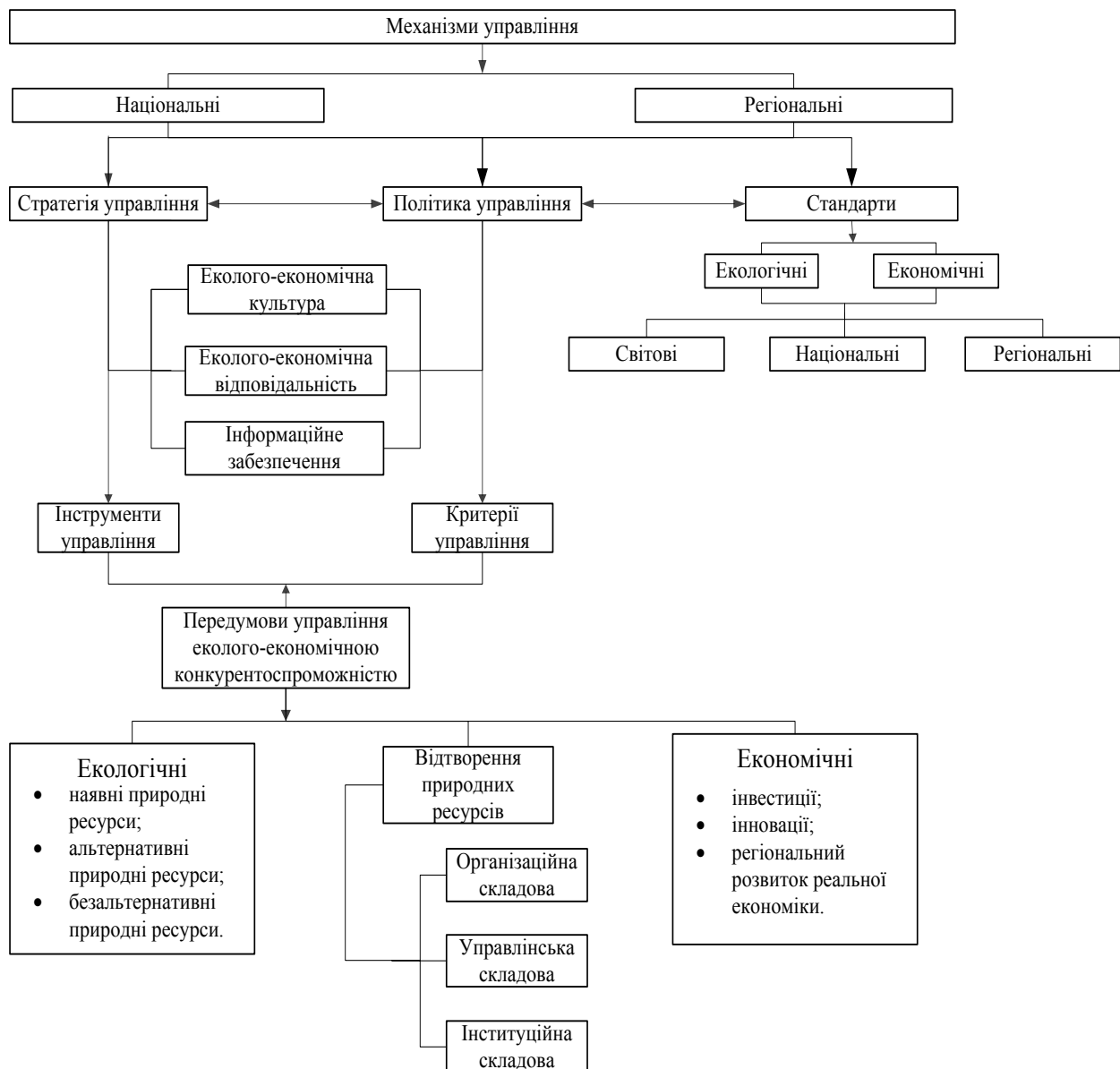

Рис. 1. Складники управління еколого-економічною конкурентоспроможністю регіону

Джерело: розроблено автором

значущої системи відносин суспільства та довкілля [1, с. 301].

У всіх сферах життя і розвитку суспільства та індивіда спостерігаємо вияви еколого-економічної культури. Варто зазначити, що нині суспільство чітко усвідомлює важливість високої еколого-економічної культури для здоров'я й життя. Суб'єкти економічної діяльності розуміють, оцінюють та усвідомлюють пріоритетність у світі розв'язання еколого-економічних проблем, що натомість не корегує його поведінки відповідним чином та не змушує переглянути встановлені правила діяльності. Кожне підприємство функціонує на принципах довгострокової відтермінованості екологічних наслідків та вважає, що екологічні проблеми не стосуються його особисто та йому вдасться уникнути їхніх наслідків. Такий стан радикально не змінює ситуації, оскільки усвідомлення екологічної небезпеки не супроводжується відповідним діями з боку підприємницького сектору.

Для професійної діяльності складників економічних відносин та усіх суб'єктів економіки еколого-економічна культура має стати основою базою для оптимального й ефективного природокористування. Початок цієї культури – у свідомості людини, її інтелектуальній готовності та вихованні. Це сприятиме її поширенню, розвиткові та лобюванню відповідних стандартів та інтересів у суспільстві. Складність процесу формування такого підґрунтя – у повільності побудови та довгостроковості очікування результатів.

Усі зазначені вище чинники створюють передумови для формування еколого-економічної конкурентоспроможності локальних територій розвинених країн. У цьому контексті постає питання: якщо ці чинники відомі, їх можна дослідити, оцінити й здійснити вплив через управлінські інструменти, тоді в чому полягає складність створення дієвого механізму управління еколого-економічною конкурентоспроможністю для кожного конкретного регіону? Відповіддю на це питання є сама сутність еколого-економічного процесу, основними властивостями якого є складність, динамічність та схильність до мінливості (зрушень). На основі цих процесів формується еколого-економічна конкурентоспроможність регіону. Причини мінливості еколого-економічних процесів у регіонах на рівні кожної держави та у світі є різноманітними за джерелом виникнення, урегульованістю та ступенем впливу на конкурентоспроможність.

Досвід зарубіжних країн уможливує узагальнити причини мінливості (зрушень) еколого-економічних процесів та класифікувати їх [2, с. 3]:

1) за джерелом виникнення зрушення:

- щодо регіону (внутрішні, зовнішні);
- щодо джерела (об'єктивні, суб'єктивні);

– щодо змісту проблеми, породженої зрушенням (реальна, віртуальна);

2) за урегульованістю:

– щодо можливості усунення (можливі до усунення, неможливі до усунення);

– щодо можливості компенсації (компенсовані, некомпенсовані);

– щодо можливості локалізації (локалізовані, нелокалізовані);

3) за ступенем впливу:

– щодо інтенсивності процесів (постійні, інтенсивні);

– щодо повторюваності процесів (випадкові, періодичні);

– щодо наявності зв'язку (супутні, прикріплені).

Розглядаючи еколого-економічну конкурентоспроможність регіону як об'єкт управління, важливо зазначити, що проблема стійкості і стабільності виникає в момент виникнення дестабілізуючого негативного (позитивного) впливу. На нашу думку, *дестабілізуючий* негативний (позитивний) вплив (обурення) – такий зовнішній і внутрішній вплив на елементи і зв'язки між ними в соціально-економічній системі, який може порушити поточне функціонування системи або можливості збереження траєкторії розвитку. Дестабілізуючий вплив може мати традиційний характер (керований традиційними методами та інструментами) або інноваційний для регіону. За таких умов стійкість еколого-економічного розвитку регіону розуміємо як здатність в часі зберігати або повертатися до заданої траєкторії після певного впливу на елементи еколого-економічної системи.

Отже, стійкість еколого-економічного розвитку відображає можливість утримання тенденції розвитку за будь-яких внутрішніх і зовнішніх впливів. На нашу думку, еколого-економічний розвиток є досягненням певних цільових показників розвитку в умовах мінливості еколого-економічних процесів, які спричинюють зміни доступності економічних і екологічних ресурсів. *Стабільність еколого-економічного розвитку*, на думку автора, відображає можливість формування такої взаємодії елементів в еколого-економічній системі регіону за нових умов діяльності, яке сприяє формуванню інноваційної структури економіки для реалізації тенденції розвитку, що дає змогу здійснити досягнення скоригованих цільових показників в умовах зміни пріоритету використання економічних й екологічних ресурсів.

Управління еколого-економічною конкурентоспроможністю в умовах мінливості еколого-економічних процесів, а також можливість забезпечення стійкості і стабільності регіонального розвитку є багаторівневими:

– оперативний рівень – застосування короткострокових регуляторів управління, які мають характер локалізації змін у стані елементів і процесів розвитку еколого-економічної системи;

– тактичний рівень – застосування середньострокових регуляторів управління, що мають

характер компенсації змін у стані елементів і процесів розвитку еколого-економічної системи;

– стратегічний рівень – застосування довгострокових регуляторів управління, що мають характер визначення цілей, закріплення змін у стані елементів і процесів розвитку еколого-економічної системи.

Останній рівень сформульованого автором управлінського процесу щодо розвитку еколого-економічної системи є стратегічним і відіграє особливу роль у формуванні механізмів та виборі інструментів управління еколого-економічною конкурентоспроможністю регіону. Важливість стратегічного підходу полягає не лише в урахуванні чинників впливу на процес управління, але й у визначенні напрямів використання отриманого результату. Йдеться про стратегічний підхід до формування еколого-економічної конкурентоспроможності території, враховуючи мету її використання. Це забезпечить виокрем-

лення пріоритетних напрямів розвитку зазначеної конкурентоспроможності, що вигідно виокремить цей підхід і забезпечить його ефективність для кожного регіону (рис. 2).

Для висвітлення особливостей управління еколого-економічною конкурентоспроможністю простежимо, як саме здійснюється реалізація відповідної політики у регіонах розвинених країн.

Реалізація еколого-економічної політики здійснюється кожною країною на національному та регіональному рівнях відповідно до правил. По-перше, це врахування опосередкованих (непрямих) економічних важелів, коли здійснюється вплив на екологічну систему у взаємозв'язку з економічними механізмами. По-друге, доцільно чітко усвідомлювати роль держави, її повноцінну участь у ринкових процесах під час активізації (і без неї) механізмів ринку. Ефективний економічний механізм не може бути без ролі та втру-

Рис. 2. Механізм формування та використання еколого-економічної конкурентоспроможності регіону

Джерело: розроблено автором

чання держави, без її регулювання та встановлення «правил гри». По-третє, розвиток економіки в регіонах, стимулювання науково-технічного прогресу, зростання потреб населення тощо не можна відокремлювати від екологічного впливу та розв'язання екологічно-соціальних завдань, які супроводжують зазначений розвиток. Ці правила передбачають гармонійний розвиток обох складників: екологічної та економічної систем.

Пріоритети регіональної екологічної політики в контексті забезпечення збалансованого розвитку регіонів, а також зменшення соціально-економічних та територіальних диспропорцій об'єктивно передбачають розроблення й реалізацію стратегії соціально-економічного розвитку регіонів, що буде спрямована на:

- посилення регіональної соціально-економічної диспропорції (за основними макроекономічними та макроструктурними показниками);
- поглиблення неоднорідності територіального економічного й соціального простору (насамперед за параметрами рівня та якості життя населення різних регіонів);
- усунення дисбалансів у системі міжбюджетних відносин та ресурсних можливостях формування самодостатніх у фінансовому та економічному аспекті адміністративно-територіальних одиниць;
- адекватність чинного інституційного забезпечення регіонального розвитку викликам глобалізації та європейської регіоналізації;
- врахування конкурентних переваг та наявного соціально-економічного потенціалу регіонів у виробленні стратегій регіонального розвитку [4].

Стратегія – це довгостроковий план, що містить управлінські рішення щодо вибору цілей та напрямів діяльності й моделі дій стосовно розміщення, розподілу та координації ресурсів підприємства для забезпечення його розвитку. В нашому випадку сутність екологічної стратегії передбачає дві функції, які вона забезпечує: визначення цільової настанови, перспективних напрямів і траєкторії руху господарського об'єкту в часі й просторі; створення моделі діяльності людей, що буде враховувати вплив чинників зовнішнього та внутрішнього середовища [5].

Одним із важливих інструментів екологічної політики у світі є стратегічна екологічна оцінка (СЕО), спрямована на подолання конфлікту процесів соціально-економічного розвитку та охорони навколишнього природного середовища (уперше про неї згадано в Законі США про національну екологічну політику (NEPA) у 1969 р.) [6]. Дефініцію «СЕО» впровадив наприкінці 1980-х років американський економіст К. Вуд у доповіді на Європейській комісії [7], зазначивши, що стратегічна екологічна оцінка за активізації управлінських механізмів здатна здійснити вплив на користь аль-

тернативних проектів. Тобто стратегічна екологічна оцінка спрямована на дослідження можливих напрямів розвитку та виокремлення тих із них, які передбачають використання інноваційних технологій та інвестиційних потоків, що сприятимуть отриманню найбільшої вигоди. Зазначена оцінка також спрямована на запобігання (ліквідацію) соціальних стресів, надмірне використання інфраструктури, створення проміжних механізмів тощо.

Наприклад, стратегічну екологічну оцінку використовують у Нідерландах у процесі розроблення стратегії галузі електроенергетики: обґрунтування розташування мереж альтернативного живлення, вибір межі міцності для будівництва електростанцій, регіональних генеруючих джерел енергії. У Португалії механізм стратегічної екологічної оцінки застосовують для організації розбудови міст, що охоплює системи управління земельними, водними, енергетичними ресурсами. Прикладом процедури може бути будівництво аеропорту в Лісабоні. Основними критеріями були: збереження біорозмаїття природних ресурсів (йшлося про знищення понад 50 тис. пробкових дерев), безпека для повітряної навігації та транспортування з урахуванням просторового планування, а також соціально-економічна конкурентоспроможність і фінансова доцільність. Для Республіки Молдова процес СЕО почався з пілотного проекту «Генеральний план розвитку міста Орхей» [8]. Його розроблення стало стратегічним планом економічного розвитку міста, де за допомогою СЕО ідентифіковано пріоритетні екологічні проблеми муніципалітету, здійснено капіталізацію природних цінностей, вказано на збереження природних функцій. Також відбувся діалог між основними зацікавленими сторонами і населенням і досягнуто взаєморозуміння в сприянні інтеграції національних цілей у процес планування на місцевому рівні. Після цього проекту було прийняте остаточне рішення про необхідність затвердження на законодавчому рівні нормативного акту про стратегічну екологічну оцінку в Республіці Молдова [9].

Висновки з проведеного дослідження. Отже, проблема ефективного управління еколого-економічною конкурентоспроможністю є складною, новою і глобальною водночас. Інструментарій державного управління, який передбачає використання екологічно орієнтованих методів і технологій для збереження навколишнього природного середовища, є, але його темпоральність не повністю враховує специфіку конкурентоспроможності та вимагає синхронної адаптивності до її динамічності. Базовий інструментарій управління передбачає ухвалення законів та організаційний механізм щодо їх дотримання, зокрема й жорсткі санкції у разі їх порушення; податкові пільги та пільгове кредитування для суб'єктів господарювання; обов'язковий екологічний аудит

і екологічне страхування; упровадження екологічної сертифікації виробленої продукції тощо. Технології управління еколого-економічною конкурентоспроможністю мають базуватися на використанні міжнародних стандартів та врахуванні специфіки конкурентоспроможності країни й регіонів. Це складне завдання можливо розв'язати, об'єднавши вже наявні стандарти з новітніми адаптивними методиками.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Паламарчук О.М. Еколого-економічна культура як необхідна складова професійної соціалізації суб'єктів економічної діяльності. URL: www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/cgiiirbis_64.exe?...
2. Романчук С.В. Методичні підходи до оцінювання еколого-економічної ефективності переробки відходів. Актуальні проблеми економіки. 2015. № 5. С. 321-327. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ape_2015_5_39.
3. Онищенко В.О. Сутність та умови економіко-екологічного розвитку. Економіка і регіон. 2012. № 5. С. 3-9. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/econrig_2012_5_3.
4. Механізм стратегічного управління інноваційним розвитком [Текст] : монографія / за заг.ред. О.А. Біловодської. Суми: Університетська книга, 2010. 432 с.
5. Основи екології. Екологічна економіка та управління природокористуванням. підруч. для студ. економ. спец. вищ. навч. закл. Мельник Л. Г. та ін. Суми : Університетська книга, 2008. 768 с.
6. NEPA Law and Regulations: Regulations for Implementing NEPA / U.S. Department of Energy. URL: <http://www.eh.doe.gov/nepa/requirements.html> (дата звернення 10.11.2018).
7. Wood C., Djeddour M. The environmental assessment of policies, plans and programmes / Report to the European Commission on Environmental Assessment of Policies, Plans and Programmes and Preparation. – Vol. 1. – Manchester : EIA Centre, University of Manchester, 1989. URL: <http://www.tandfonline.com/doi/pdf>. (дата звернення 10.11.2018).
8. Review of legislation of the Republic of Moldova with regard to implementation of the UNECE Protocol on Strategic Environmental Assessment URL: http://www.unece.org/fileadmin/DAM/env/eia/documents/EaP_GREEN (дата звернення 14.11.2018).
9. Law on Strategic Environmental Assessment in Moldova URL: <http://www.lawmoldova.com/> (дата звернення 10.11.2018).

REFERENCES:

1. Palamarchuk O. M. (2010) Ekologho-ekonomichna kuljtura jak neobkhdna skladova profesijnoci socializaciji sub'jektiv ekonomichnoji dijaljnosti [Ecological and economic culture as a necessary component of the professional socialization of economic actors]. Bulletin of Postgraduate Education, no. 1, pp. 299–307.
2. Romanchuk S. V. (2015) Metodychni pidkhody do ocinjuvannja ekologho-ekonomichnoji efektyvnosti pererobky vidkhodiv [Methodological approaches to the assessment of the ecological and economic efficiency of waste processing]. Actual problems of the economy, no. 5, pp. 321–327.
3. Onyshhenko V. O. (2012) Sutnistj ta umovy ekonomiko-ekologhichnogho rozvytku. [Essence and conditions of economic and ecological development]. Economy and region. no. 5, pp. 3–9.
4. Bilovodsjkoi O. A. (2010) Mekhanizm strateghichnogho upravlinnja innovacijnym rozvytkom [Mechanism of strategic management of innovative development]. Sumy: Universytetsjka knygha. (in Ukraine)
5. Meljnyk L. Gh. (2008) Osnovy ekologhiji. Ekologhichna ekonomika ta upravlinnja pryrodokorystuvannjam [Ecological Economics and Environmental Management]. Sumy: Universytetsjka knygha. (in Ukraine)
6. NEPA Law and Regulations: Regulations for Implementing NEPA / U.S. Department of Energy. URL: <http://www.eh.doe.gov/nepa/requirements.html> (дата звернення 10.11.2018).
7. Wood C., Djeddour M. The environmental assessment of policies, plans and programmes / Report to the European Commission on Environmental Assessment of Policies, Plans and Programmes and Preparation. Vol. 1. Manchester : EIA Centre, University of Manchester, 1989. URL: <http://www.tandfonline.com/doi/pdf>. (дата звернення 10.11.2018).
8. Review of legislation of the Republic of Moldova with regard to implementation of the UNECE Protocol on Strategic Environmental Assessment URL: http://www.unece.org/fileadmin/DAM/env/eia/documents/EaP_GREEN (дата звернення 14.11.2018).
9. Law on Strategic Environmental Assessment in Moldova URL: <http://www.lawmoldova.com/> (дата звернення 10.11.2018).

MANAGEMENT OF ECOLOGICAL-ECONOMIC COMPETITIVENESS OF THE REGION

For the regions of Ukraine, the question of setting the principles of environmental and economic competitiveness management is relevant and at the same time extremely specific, since it requires the fundamental research of all aspects of this problem. Successful implementation of the principles of environmental and economic competitiveness is due to an organic combination with a regional factor.

An ecological and economic competitiveness instrument in the world is an important instrument of ecological and economic culture, as part of the universal culture, which should become the basis for optimal and effective use of nature. The subjects of economic activity understand, appreciate and realize the priority in the world of solving ecological and economic problems, which, at the same time, does not adjust its behavior accordingly and does not force to revise the established rules of activity.

In the conditions of the variability of ecological and economic processes, the stability and stability of the region's development are the main characteristics of management of its development. The reasons for the variability of environmental and economic processes can be classified into three main groups: the source of the shift; by regulation; by degree of influence.

The problem of the sustainability and stability of ecological and economic competitiveness, as an object of management, arises at the time of the emergence of destabilizing negative (positive) influence on the elements and links between them in the socio-economic system, which may violate the current functioning of the system or the possibility of maintaining the trajectory of development.

Management of ecological and economic competitiveness in the conditions of the variability of ecological and economic processes, as well as the possibility of ensuring the stability and stability of regional development has a multilevel character (operational, tactical, strategic level).

Priorities of regional environmental policy in the context of ensuring balanced regional development, as well as reduction of socio-economic and territorial disparities objectively provide for the development and implementation of a strategy for socio-economic development of regions.

The problem of effective environmental and economic competitiveness management is complex, new and global at the same time. The toolkit of public administration that involves the use of environmentally-oriented methods and technologies for the preservation of the environment exists, but its temporality does not fully take into account the specificity of competitiveness and requires synchronous adaptability to its dynamism. Technologies for environmental and economic competitiveness management should be based on the use of international standards and taking into account the specifics of the competitiveness of the country and regions.